

Rozgonyiné Molnár Emma

Tanácsok a retorikai versenyre felkészítő tanárok és felkészülő versenyzők számára

A tanulmány a felkészítésre vállalkozó tanárok és a versenyre készülő tanulók munkáját szeretné segíteni. Az előszóval történő megjelenítés előtérbe kerülése elvárassá vált a XX. század eleje óta. Nemcsak a hagyományos beszélőfoglalkozások velejárója az igényes, logikus nyelvhasználat, de a közéletiség bármely területén használható a meggyőzés eszköztára. A középiskolai tananyagokban 1995-től ismét megjelent az oktatandó tárgyak között a retorika, és ezzel összefüggésben kelt életre a verseny. A tanulmányban röviden szó esik a beszédtechnikai tudnivalókról, majd részletesebben a szupraszegmentális eszközöket mutatja be azzal a szándékkal, hogy a szövegegész gondolatiságának, érzelmi, hangulati megjelenítésének a szolgáltatásban miképpen funkcionálnak. A nyilvánosság előtt történő megszólalás komplex feladat, ezért az egyéb összetevőkről is szó esik (például nonverbális jelek). A cél: a beszéd ne csak érthető legyen, hanem meggyőző, változatos, sőt szép is.

Bevezetés

A középiskolai versenyek sorában viszonylag új kezdeményezés a retorikaverseny. Próbálkozások, előzmények voltak, de szervezetter, országos méretűvé az elmúlt esztendőben vált. A Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE Bölcsészettudományi Karának Szakmódszertani Központja által szervezett Eötvös József országos középiskolai szónokverseny a felsőoktatási hallgatók körében népszerű Kossuth Lajos szónokverseny hatására indult el 2009-ben. Ezek után az iskolákon – tanáron és diákon – volt a sor, hogy végiggondolva a feladatot és a lehetőségeket eldöntsék, megpróbálkoznak-e ezzel a versenyformával. Miért lehetett ez egyáltalán kérdés? Mert sok évtizeddel ezelőtt a klasszikus gimnáziumokban a tantárgyak sorában ott volt a retorika is, azután kimaradt a képzésből, és jó egy évtizede került bele ismét a tanítandó anyagba. Tehát a jelenleg aktív tanárok képzéséből is kimaradt a retorika, vagy ha belekerült, a felsőoktatásban más tárgy részeként érintőlegesen foglalkoztak vele. Vagyis pótolni kellett a hiányokat, beleépíteni a tantárgyak közé a retorikát: a magyar nyelv és irodalom közegeiben, a nyelvtanban lett meg a helye.

Bizonyítanunk sem kell, hogy ez a 2500 éves tudomány, a szónoklattan milyen aktuális manapság. A gondolatok előszóban történő megjelenítése az utóbbi évszázadban egyre nagyobb teret nyert, és nem véletlen, hogy a XX. századot „beszélő századnak” is nevezték. Akár a szónoki beszédre, akár a közéleti megszólalások lehetőségére és sokaságára gondolunk, indokoltnak tarthatjuk az iskolai oktatásban a tartalmas, logikus, meggyőző és szép beszéd elsajátítását.

A retorika egyszerre mesterség és művészet. A mesterség fogásait meg lehet tanulni, művészeti szintre fejlesztése már összetettebb; akinek ehhez jó adottságai vannak, az sikeresebb „szónok”, beszélő. Arisztotelész szerint a sikeres szónoknak megfelelő személyiségjegyekkel és nyelvi kultúrával kell rendelkeznie. Ez ma is igaz. A retorika témakörébe korunkban nem csupán a szónoki beszéd, hanem a nyilvánosság előtt közérdekű témával foglalkozó, prózában történő megnyilatkozások bármelyike is beletartozik (Wacha 1994: 23). Így ebből az aspektusból is szemléljük a teendőket, amelyek egyrészt az iskolai munkában a retorika oktatása kapcsán várnak a tanárra, másrészt – és itt kiemelten és elsősorban – a versenyre való felkészítés mozzanataiként kerülnek szóba.

A versenyzők kiválasztásának szempontjai

Beszéljünk a versenyzőkről és azokról a tulajdonságokról, amelyek a kiválasztásukkor szempontul szolgálhatnak:

- A versenyzőt jellemezze fizikai és pszichikai állóképesség, önfegyelem. Rendelkezzen kellő tárgyi tudással (műveltséggel).
- Előadásmódja természetes és hiteles legyen.
- A beszéd tartalmát is kellő átgondoltság hitelesítse.
- A beszéd megjelenítése (beszédtechnika) mintaszerűen, igényesen, változatosan szóljon.
- Felkészüléskor a versenykiírás szempontjait vegyék figyelembe.
- A tanuló az iskoláját és önmagát képviseli, ennek a két ténynek igyekezzék megfelelni.

A verseny jellemzői

A versenykiírást a szervezők minden részletre kiterjedő figyelmességgel állítják össze; a több fordulót egymásra épülve tervezik meg. Nem csak a lebonyolítás forgatókönyvét készítik el kellő figyelemmel, hanem a felkészüléshez ajánlott gyakorlatsorokat is megjelentetik az interneten, amelyek egyik része konkrét gyakorlatsor (egyéni és csoportos gyakorlatok), másik része ajánlott szakirodalom. Ez utóbbi az elméleti instrukciókon kívül (például az érvelés technikája) további gyakorlatformákat ajánl. A versenyeken tett megfigyelések és az eredmények igazolják a tudatos felkészülés szükségességét, ugyanakkor fontos, hogy a felkészítő tanár kiegészítse a tudnivalókat az eddigi tapasztalatok alapján. A tanulmányban leírtak talán nem nívóvumok, de sugallhatnak olyan új gondolatokat, amelyek megtermékenyítően hatnak az eddig gyakorolt módszerre.

A versenyző feladata

A versenyző egy szövegrészletet vagy tételmondatot kap, amelyet értelmeznie kell, majd az állítással kapcsolatos véleményét kell kifejeznie. Ez lehet a megállapítás elfogadása, de elutasítása is (argumentáció, refutáció). Lényege az érvekkel történő bizonyítás, saját véleményének az igazolása. A produkció ötperces lehet, a felkészülési idő 30 perc. Ez a fél óra relatív időtartam, arra elég, hogy amit a szónoki beszéd létrehozásáról hosszabb idő alatt megtanult, azt az aktuális beszédben alkalmazni tudja.

A felkészülés tartalmi és beszédtechnikai szempontú előkészületet jelent. A bíráló bizottság minősítő szempontjai közül az egyik a szöveg megértése és az igaznak tartott vélemény érvelő megfogalmazása. A másik szempont az előadásmód, amelyben benne foglaltatik a beszédtechnikai helyességen kívül a moduláció, a nyelvi helyesség és a szöveghez adekvát stílus is.

Az érvelő szöveg megszerkesztése

A kiindulás a téma ismeretében és a főkészülési idő kihasználásával az értelmezendő szöveg pontos gondolattartalmának azonosítása és a gondolattal való azonosulás törekvése lehet. Az érvek azután pro és kontra hangoznak el. Megjegyzendő, hogy bár az ismétlés stilisztikai alakzat, de csak akkor, ha funkciója van. Ha nincs rendeltetése, feleslegessé válik. Ügyelni kell a „haladás” elvére is, a szöveg folyamatos építésére, az új információk beszerkesztésére. Helyes, ha vannak példázatok, a beszélő tájékozottságát (műveltségét) tanúsítják, de csak akkor, ha valóban odaillő a példa.

Az érvelés a szónoki beszéd kulcsa – pontos felépítése sarkalatos elvárás. Hiba, ha a tételből téves következtetés születik. Elvárható a gondolatsor rendezettsége, logikai sorrendje. Ha ez nincs meg, akkor eklektikussá válik

a szöveg. Nem kell az érvek halmazát felsorakoztatni, elég két-három hiteles érv, ezzel is meggyőzővé válhat a bizonyítás. Az érvek mellett az ellenérveket is kellő súllyal kell alkalmazniuk a versenyzőknek, hogy ezek párhuzama átláthatóvá, hitelessé tegye a bizonyítást.

A befejezetlen mondatok töredezetté teszik a szöveget. De a felkészült versenyző mer rögtönözve mondatot átszerkeszteni beszéd közben is, rugalmasan kezeli az előzőleg megtervezett beszédváltozatot. A fantázia, az eredetiség feltétlen odafigyelésre készíti a hallgatóságot, a humor is az eszköztárhoz tartozhat, ha odaillő. Helyes a személyes tapasztalat beleszövése is. A befejezést is meg kell tervezni, határozott legyen, akár értelmileg, akár érzelmileg motivált a befejező gondolat. Ne kerüljön a végére a „csak ennyit akartam mondani” fordulat.

Az érvelő szöveg előadása

Az előadásmód, az élőszóval való megjelenítés az a közeg, amely eljuttatja az előadó (a szónok) gondolatait a címzetthez. A hangerő, a tempó, a tiszta artikuláció olyan technikai elvárás, amely a szónoki beszéd lényegéhez tartozik. Ennek a hármas elvárásnak nem felelnek meg mindig maradéktalanul a versenyzők. Zavaró a halk beszédű szónok, a tempó – főleg a ritmus – egyenetlensége, a kihagyott szótagok, az artikulációs hibák, a zárt szájú beszéd. Szónokversenyen ebből a kevés is sok. Gyakrabban kell megjelennie a beszéd változatosságát biztosító eszköztárnak. Minőséget javító tényező a hangsúly, a beszéd dallama, a szünet megfelelő, a szöveg természetéhez illő alkalmazása, megválasztása. A tartalmilag együvé tartozó részek egy dallamívvel szóljanak, ne töredezzon szét a szöveg szavakra. A szöveg megszólaltatását változatossá tevő eszköztár elemeiről a következőkben részletesebben is szól a tanulmány. A figyelemkeltő szándék a gyakran előforduló hibákra is irányul, és a modulációs lehetőségek felhasználását kínálja.

A hangzó szöveg jellemzői: a szupraszegmentális eszközök

Mi a hallgatóság elvárása? Mi jellemezze az elhangzó szöveget? Legyen tartalmas, érthető és változatos a hallott beszéd. Vagyis a kérdéses téma szempontjából új vagy fontos információk legyenek megismerhetők. Az érthetőség, a beszéd technikai szabályrendszerének ismerete és alkalmazása, és a változatos megszólaltatás segít az értelmezésben és az érzelmnek mint kísérő motívumnak az érzékeltetésében. Egyszerűnek tűnik mindez, de a megközelítőleg jó megszólaláshoz is tudatosság, felkészülés és kellő gyakorlás szükséges.

Az élőbeszédre történő odafigyelést célozzák azok a magyar nyelvi versenyek, amelyeket a közoktatásban és a felsőoktatásban megrendeznek: mesemondó és szavalóverseny, a *Nyelvünkben élünk* kommunikációs verseny, az *Édes anyanyelvünk* verseny, a Kazinczyról elnevezett *Szép magyar beszéd* verseny, a retorikaverseny. Ezeken anyanyelvvvel kapcsolatos feladatokat kell megoldaniuk a versenyzőknek, de mindegyiken követelmény az írás mellett a beszéd, az élőszóban történő megnyilatkozás. Nemcsak a gondolatok pontos, stílszerű megfogalmazása az, ami elvárható, hanem a hangos megnyilatkozás pallérozottsága is. Az ezeken a versenyeken tapasztaltak mutatnak rá arra, hogy a szupraszegmentális eszközökről külön is érdemes szólni. A szöveg megszólaltatásának változatossága követelményként minden versenytípuson, minden megszólaltatott közlemény interpretálásakor kiemelten kerül szóba. A zsűrik igen gyakran hiányolják a szöveg természetéhez illő változatosságot. Ez mind az értelmi, mind az érzelmi hatás elérése céljából feltétlenül szót érdemel.

Az interszónális kommunikáció megfigyelésekor tapasztalható, hogy a társalgásban természetes módon van jelen a változatosság. Az anyanyelven beszélő, a köznyelvet használó egyén, ha nem is mindig helyesen, de tudja használni, alkalmazni a változatossá tevő eszköztárat. A szupraszegmentális eszközök a beszéd „zenei” elemei. A fonológiában a szegmentum, a fonéma a legalsó nyelvi szinten jelenik meg: a morféma

megalkotására és egymástól való megkülönböztetésére szolgál. A szupraszegmentumok vagy prozodémák (mondatfonetikai eszközök) magasabb nyelvi szinten: a szintagma, a mondat és a szöveg szintjén funkcionálnak.

A szupraszegmentális hangszerkezetet a szupraszegmentumok alkotják, ezek a következők:

- a beszéd dallama,
- a hangsúlyviszonyok,
- a hangerő,
- a beszédtempó,
- a szünetek,
- a hangszínezet,
- a beszédritmus.

Ezek az elemek a mindenkor beszédben együtt hatnak, és adják a beszéd zenei karakterét. A változatos beszéd elengedhetetlen kellékei: nem csak meglétük, de modulációs lehetőségük teszi színessé a beszédet.

A szupraszegmentumokat ugyanazokkal a beszédsszervekkel hozzuk létre, mint a szegmentumokat, sőt egy időben képezzük őket. A képzési lehetőségek a beszédsszervek szempontjából a következők:

- a belégzés szaporaságának és a kilégzés tartamának mint a levegővel történő gazdálkodásnak a tervezése a beszéd folyamatában;
- a hangszalagok kívánt működtetése;
- az izmok megfelelő feszítettségének elérése;
- a temporális szervezés vezérlése.

A beszéd szupraszegmentális szerkezetének funkciói részben univerzálisak, részben nyelvspecifikusak. Velük kifejezhetők: a modalitások, az érzelmek, a szintaktikai és a pragmatikai sajátosságok, a beszédstílus. Alkalmasak arra, hogy bizonyos tartalmakat megkülönböztessenek. Egy vagy több szupraszegmentum együtt biztosíthatja a kívánt tagolást – szünettel, nyomatékkal, dallamváltással, tempóváltással –, hogy ezáltal a megfelelő tartalmat közvetítse a beszélő a hallgató számára. Például:

A lányom mondja: a barátnője szeretne felvételizni az egyetemre.

A lányom mondja | a barátnője szeretne felvételizni az egyetemre.

A lányom | – mondja a barátnője – | szeretne felvételizni az egyetemre.

A tanulmány a továbbiakban a szupraszegmentális eszköztár mibenlétét és funkcióját tekinti át mintavételszerűen, a teljesség és a részletezés igénye nélkül.

A beszéd dallama

A dallam a hangszalagok rezgésén alapul – akusztikailag az alaphékvencia folyamatos változásainak az eredménye. Téma szerint a vizsgálandó tartományába sorolják a következőket:

- a hangfekvést,
- a hangközt,
- a hangterjedelmet,
- a hangmenetet vagy intonációt (Kassai 1998: 212–214).

Az egyén anatómiai alkatától függ a hangfekvése, a természetes középhangsáv, amelyen megszólal és beszél. Az énekhang magasságbeli minősítő elnevezései használatosak a beszédhangra vonatkozóan is.

A női hang: szoprán, mezzoszoprán, alt. A férfi hang: tenor, bariton, basszus. Árt a hangszalagoknak, ha valaki nem a természetes hangmagasságban szólal meg, például rekedtessé válik a hangja. A hangfekvések szorosan összefüggnek a hangközökkel, amelyek a hangok közötti magasságbeli eltérések. A vidámság nagyobb, a szomorúság kisebb hangközökkel jár. Az utóbbi sokszor monotonnak tűnik. A szöveg tartalma és az elhangzás körülménye diktálja, hogy a beszélő milyen hangközökkel élhet. A hangterjedelem az a tartomány, amelyen belül az alaphangmagasságot variálja a beszélő.

A beszéddallam, vagyis a hanglejtés dallammenetekből épül fel. A magyarban ötféle dallammenet (intonáció) különböztethető meg (A. Jászó 2004:141; Kassai 1998: 211):

- az ereszkedő,
- az emelkedő,
- az eső,
- a szökő,
- a lebegő.

A mai köznyelvhasználatban igen gyakori hiba a Wacha Imre által kántálásnak nevezett lejtéshiba, amelynek a vessző előtt felkapott szóvég a jellemzője (Wacha 2010: 123). Például: *Elmentem hozz^á | és megtudtam tőle, hogy miért nem volt ott a megbeszél^t idő^{ben}...* Ennek egyik változata a szóvég elnyújtása és felcsúsztatása: *Megeme^{li} és ilyen mód^{on} próbál^{ja} fontossá tenni a közleményét.* Ez a fontoskodó, modoros beszélő dallamformája.

Hangsúly, hangerő

A szupraszegmentális eszköztárból legismertebb és legtöbbet emlegetett összetevő a hangsúly és vele a hangerő. Feladata a mondat értelmezése, a fontos részek kiemelése, kontrasztteremtés a lényeges és a lényegtelenebb részek között. Régebbi felfogás szerint a hangsúly dinamikai többlet, nyomaték, tehát az a rész, amelyet nagyobb hangerővel ejtünk. Mai elemzések eredményeként a hangsúly létrejöttében nem csak a nyomaték (a hang ereje), hanem a beszéddallam, a beszédrítmus váltásai, a beszédszünet is szerepet játszik. Beszédtechnikailag a levegőmennyiség és a hangképző szerveket szabályozó izmok működése is meghatározó (Wacha 2010: 82–83).

A hangsúly vizsgálatának többféle lehetősége közül kiemelhető a következő szempontok szerint történő felosztás:

- Történeti hangsúly: az egy nyelvre jellemző általános szabályszerűségeket foglalja össze, lehet kötött és szabad. A kötött hangsúlyú nyelveknél a nyomaték a szónak mindig egy meghatározott szótagjára esik, például a magyarban az első, a franciában az utolsó szótagra.
- Helyét illetően: van szó-, szakasz- és mondathangsúly.
- Tartalmilag: értelmi, érzelmi, ritmikai hangsúly.
- Rangja szerint: fő- és mellékhangsúly.

Egy másik lehetőség a felosztásra: történeti, érzelmi, értelmi vagy logikai hangsúly (Fercsik–Raátz 1997: 154).

A hangsúly témakörében az álszabályokról és a hangsúlyozási hibákról is érdemes beszélni. Az előbbiek általában egy adott szabály félreértéséről és régebbi kiadású könyvekben leírt, de a gyakorlatban eltérően alkalmazott változatairól van szó. Nem helytálló például, hogy a magyar szavaknak az első szótagja mindig hangsúlyos. A hangsúly funkciója a kiemelés, és nem biztos, hogy a fenti szabály betartásával ezt meg lehet valósítani (Wacha 2010: 101). Az sem igaz, hogy a jelzős szerkezetben a jelző mindig hangsúlyos. Például:

Péter jó sportoló | de nem jó tanuló.

Savanyú almát és nem szilvát hozott.

Napjainkban egyre jobban terjed egy sajátos hangsúlyeltolás: a főhangsúly nem a szokásos helyre kerül az érzelemmentes, átlagos kommunikációban. E hangsúly eltolódik az időben később ejtett szótagokra (Wacha 2010: 103). Például:

Előforduló szavak.

A múltból a jövő felé.

A legvilágosabban, megfogalmazott dolgok.

Jelentette kiii a bizottság elnökeee.

Az érzelmileg erősen motivált szövegben a hangsúlyozási szabályok eltérhetnek az előírásoktól. Például: *Ne az asztalon, hanem az asztal alatt keresd!* Ebben az esetben a rag és a névutó válik hangsúlyossá. Még a névelő is hangsúlyos lehet indulatot hordozó szövegben. Például: *A mindenét!*

Elkerülendő a két véglet: az agyonhangsúlyozás és a hangsúlytalan beszéd. Az agyonhangsúlyozók nem tesznek különbséget a fontos és kevésbé fontos között – szájbarágóssá válik a beszédük. A hangsúlytalan beszéd monoton, érdektelen, unalmas.

A beszédtempó

A beszéd tempója az egy időegységre eső nyelvi jelek számát jelenti. Az időegység lehet hang/s (mp), és lehet szótag/min (perc). Az utóbbi inkább a hosszabb szöveg tempójának a meghatározására alkalmazható. Az elmúlt évtizedekben a mérések a beszédtempó gyorsulását regisztrálták. Néhány adat a beszédtempó gyorsulására: a köznyelvi átlag a 60as években 11,35 hang/s volt, a sportközvetítés 16 hang/s. A mai beszélők tempója elérheti ezt a szintet: akár 15-16 hangot is ejthetnek másodpercenként (A. Jászó 2004: 144). A tempó gyorsulásának az oka a nyelv változásában is keresendő – elszaporodtak az analitikus szerkezetek, az alárendelő mondatok, a terpeszkedő kifejezések (például *intézkedést foganatosít, kerül megrendezésre*) és a hosszú, összetett szavak.

A tempó gyorsulásának következménye, hogy hangsúlytalanná válnak az egyébként hangsúlyt követelő szótagok, ennek következtében redukálódnak, esetleg kiesnek a magánhangzók: például *is'kla, társ'dalom, kő'sznöm*. Ez rombolja a nyelv hangkarakterét, a magyarban ugyanis nincsenek redukált hangok. A gyors beszédben egyszerre jelentkezik a hangok megrövidülése, monoton, hangsúly nélküli, olykor idegenszerű hangletjtést alkalmazó beszéd. A lassú beszéd is zavaró; nyögések, hezitációs szünetek kísérik a szavak kiejtését, például *asztalok^e, padok^e*.

A beszédszünet

A szünet a beszéd folyamatban jelentkező olyan akaratlagos beszédkimaradás, amely lehet néma vagy jellel kitöltött, de független a beszédhangok képzésétől. A fonetika hagyományosan a beszédszünet megjelenésére két okot sorol fel: a lélegzetvételt (élettani funkció) és az értelmi tagolást. A szakirodalom említi még tagoló szünetet, hatásszünetet, elő- és utószünetet, gondolkodási szünetet vagy a beszélő javítási szándékát jelző kimaradást. A szünet funkciója:

- biztosítja az artikulációt lehetővé tevő levegőmennyiséget;
- elősegíti a kiemelést, az értelmi tagolást;
- a hibajavítások, bizonytalanságok kontrollálására szolgál (Gósy 2004: 207–208).

A szünet a beszéd tempójának a szabályozása, a ritmus alakulása szempontjából is meghatározó. Különböző hosszúságú lehet: rövid, közepes, hosszú. Mértékegysége a ms (millisecundum). A hezitációs szünet kitöltése „a”-, „e”-féle hanggal illetve „o” svá hangadással, sőt „hm”-, „h”-féle hanggal történik. Kerülendő, modorossá válik tőle a beszéd – ennél sokkal jobb, sőt kifejezőbb a néma szünet.

Az egyéni hangszínezet

A hangszín nem tévesztendő össze a hangszínezettel. A hangszínt a beszédhang jellemzésére, míg a hangszínezetet a beszélő személy beszédének jellemzésére használjuk. Az egyéni hangszínezet valamennyi képzési sajátosság együttes megjelenése, a paraméterek együttes és sajátos elrendeződésének a következménye. Ha egy, a hallgató számára ismert személy beszél, ha nem is látja az illetőt, felismeri a hangja alapján. Ugyanez vonatkozik a telefonbeszélgetésre is – a beszélgetőpartner hangulata jól megállapítható, a hangja színezetén ugyanis észrevehető a változás. A hangszínezet jellemzése általában metaforák segítségével történik: lágy hang, éles hang, bársonyos hang, hideg hang, sipító hang, érces hang, borízú hang, csengő hang, megnyugtató hang stb.

A hangszínezetben jelentős változást idéz elő a dohányzás és az alkoholfogyasztás – e két tényezőnek a beszédre gyakorolt hatását vizsgálták behatóbban. A dohányzás elsősorban az alaphangmagasságot befolyásolja, a dohányzóknak mélyebb a hangjuk, mert a sok éven át tartó dohányzás a hangszalagok nagymértékű fiziológiai elváltozásához vezet. (Kísérlettel bizonyították, hogy 40 Hz különbség van a magasságban: a nem dohányzók esetében átlagosan 191 Hz, a dohányzókéban 152 Hz.) A nem tiszta zöngképzés elsősorban a magánhangzók és a zöngés mássalhangzók akusztikai szerkezetét módosítja. Alkoholfogyasztás hatására mind a szegmentális, mind a szuprasegmentális szint érintve van az elváltozásban (Gósy 2004: 216–218). Elsőként a beszéd intonációs struktúrája változik meg, a hangerő és a beszédtempó módosul, majd a beszédhangok képzése is elnagyolttá válik, ritmusossága sérül. Kellemes hangzása megszűnik. E két tényező mellett természetesen más is hat az egyéni hangszínezet változására. A beszélő foglalkozásúakat többnyire figyelmeztetik, mire ügyeljenek, hogyan kerülhetik el hangszínezetük romlását.

A hangzó szöveg egyéb jellemzői

A versenyek tapasztalatai alapján szólni kell a nyelvhelyességről is. A versenyzőknek érdemes kerülniük a hibás szóhasználatot és ragozást, az idegen (de ismert) név helytelen kiejtését. Csak olyan szavakat válasszanak, amelyeknek ismerik a jelentését, a kiejtismódját. Szintén kerülendő a közhelyek használata is. A megfogalmazás módja feleljen meg a retorikai szituációknak, a szónoki stílus nem azonos a társalgással. A szónoki szerepből nem szabad kiesni, mert indokolatlanul felemás lesz a szöveg megjelenítése, formája.

A nonverbális jelek (testtartás, gesztus, mimika, tekintet) részei a mindenkor közlendőnek, a nyilvános megszólalásnak különösképpen. Fontos, hogy szónoklás alatt a kezével is tudjon bánni a beszélő. A versenyzők az alkalomhoz illő öltözékben jelenjenek meg, hiszen az öltözék mint kulturális szignál vall az illető személyiségéről, ízléséről és az adott szerepkörrel való azonosulásáról. Megnyerő a teljesen szabadon, akár a kulcsszókat tartalmazó papír felhasználása nélkül érvelő, magyarázó előadó. Így egész egyéniségével természetességet, felszabadultságot sugároz. Nem vitatható, hogy a közösségre gyakorolt hatása is lényegesen nagyobb.

A versenyzők felkészítése

A versenyző diáknak a tartalomhoz, a szöveg megértéséhez, megalkotásához, ahhoz, hogy biztonságosan tudjon fogalmazni, sokat kell olvasnia. Ezzel egyrészt a műveltségét gyarapítja, másrészt a szókészletét is

bővíti, így árnyaltabban tudja kifejezni gondolatait. Az olvasással a szövegértés is fejlődik. Ez szó szerint is értendő: versenyre készülve olvasson szövegrészleteket a versenyző, és mondja el annak tartalmát, amit olvasott. Nem feltétlenül kell a saját szavait használnia, hiszen szófűzést, szerkesztési módot is tanul a szerzőtől. Különböző tartalmú és nehézségű anyagokon érdemes gyakorolni. A megfogalmazott szöveg legyen homogén: a bevezetés és a befejezés keretet ad a beszédnek. [Ezek felépítéséről az Eötvös József országos középiskolai szónokverseny honlapján részletes tájékoztatást olvashatunk (1).]

Fontos a rögtönzés gyakorlása. Kapjon egy témát a tanuló, és rövid (kb. 15 perc) felkészülés után beszéljen róla. (Minden gyakorláskor figyelembe kell venni a versenykiírás irányításait). Hasznosak a fogalmazási gyakorlatok: a leírás, az elbeszélés, az értelmezés (érvelésekkel). A saját produkció felolvastatását minden alkalommal a szabadon történő elmondás kövesse.

Rövidebb, hosszabb memoriterek (próza és vers) megtanulása is hasznos lehet. A szöveg hangosításához a beszédtechnikai gyakorlatok sorát érdemes elvégezni (a légzéstechnikai gyakorlatok fontossága!). A saját fogalmazvány hangos felolvasásaként tanulságos a hangot rögzíteni és visszajátszani. Ha mód van rá, videofelvétel is készüljön a beszédprodukcióról, a hangosításról. Ennek visszahallgatása, megtekintése és elemzése lényeges, mert így a diák „kívülállóként” kritikusabban ítéli meg a saját produkcióját, objektívebben tudja megfigyelni. (A belső hallás más, mint a külső, a kívülről jövő hang megfigyelése lényeges pontja a felkészülésnek.) Elmulaszthatatlan kíváncsi a szupraszegmentális eszköztár ismerete és gyakorlása különböző típusú szövegeken.

Befejezés

Szívesen hallgat az ember olyan beszédet, amelynek nemcsak tartalma, hanem hangzó megjelenítése is figyelemkeltő. Ennek eléréséhez kellő szakismeret, felkészülés, gyakorlat szükséges. Kezeljük tudatosan beszédünk zenei elemeit, hogy ne csak érthető legyen a beszédünk, de változatos és szép is.

Irodalom

A. Jászó Anna 2004. *A magyar nyelv könyve*. Trezor Kiadó. Budapest.

Fercsik Erzsébet – Raácz Judit 1997. *Kommunikáció szóban és írásban*. Korona Nova Kiadó. Budapest.

Gósy Mária 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Osiris Kiadó. Budapest.

Kassai Ilona 1998. *Fonetika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest

Wacha Imre 1994. *A korszerű retorika alapjai I–II*. Szemimpex Kiadó. Budapest.

Wacha Imre 2010. *Igényesen magyarul. A helyes kiejtés kézikönyve*. Argumentum Kiadó. Budapest.

(1) Az Eötvös József országos középiskolai szónokverseny honlapja. <http://www.eotvos-verseny.hu/> (2015. június 30.)

Rozgonyi-Molnár, Emma

Advice to participants of rhetoric contests and their teachers

This study aims to support the work of students preparing for rhetoric contests and that of teachers preparing them. Oral presentation has become a common practice since the beginning of the 20th century. High quality and logical language use does not only go together with traditional speaking sessions, but the repository of persuasion can be used in all areas of public life. Rhetoric is one of the taught subjects in secondary school since 1995 and in relation to this, the rhetoric contest has come to life. The study briefly discusses elocution techniques, then it introduces supra-segmental devices in detail to show how they serve the ideas and the emotional and mood display of the whole text. Public speaking is a complex task; therefore, the study also mentions other components, such as non-verbal signs. The aim: Speech should not only be intelligible, but also persuasive and diverse, even beautiful.

Kulcsszók: tárgyismeret, komplexitás, szupraszegmentumok, igényesség

Keywords: subject knowledge, complexity, supra-segments, high standard

Az írás szerzőjéről

Rozgonyiné Molnár Emma

Szegedi Tudományegyetem, Szeged, Magyarország

memma[kukac]jgypk.u-szeged.hu

<https://orcid.org/0009-0007-4567-3531>